

UOT: 335.057.7.

REGIONLARDA AQRAR SAHƏNİN İXRAC YÖNÜMLÜ MƏHSUL İSTEHSALININ ARTIRILMASI YOLLARI

Z. E. HACIYEVA

Sumqayıt Dövlət Universiteti

Məqalədə regionlarda aqrar sahənin inkişaf etdirilməsinin zəruriliyi və bu sahənin ixrac potensialının artırılmasında dövlət tədbirləri sisteminin rolu haqqında məlumat verilir. Eyni zamanda regionlarda aqrar sahənin ixrac potensialının artırılması istiqamətləri araşdırılır və bununla bağlı müvafiq təkliflər irəli sürülür.

Açar sözlər: bazar münasibətləri, aqrar sahə, kənd təsərrüfatı, ixrac, məhsul istehsalı, region, iqtisadi inkişaf

Müasir şəraitdə Azərbaycan Respublikasında sosial-iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi və ölkənin bütün regionlarının bu mühüm prosesə cəlb edilməsi məqsədi ilə onların mövcud sərvətlərindən və imkanlarından səmərəli istifadəyə nail olunması və regionların sosial-iqtisadi inkişafını yüksəltməsi obyektiv zərurət təşkil edir. Azərbaycanda sosial-iqtisadi inkişafın sürətlənməsi, əhalinin həyat şəraitinin yaxşılaşdırılması, xarici iqtisadi əlaqələrin genişləndirilməsi zəruriliyi, milli iqtisadiyyatın bütün sahələrinin sabit inkişafının təmin edilməsini başlıca vəzifə kimi qarşıya qoyur. Bu qanunauyğunluq ölkənin əsas istehsal sahələrindən biri olan aqrar sahənin də inkişaf etdirilməsini tələb edir. Ölkəmizdə bazar münasibətlərinin formalaşması, azad rəqabətin genişlənməsi sosial-iqtisadi artımın sürətlənməsinə real imkanlar açmış, regionlarda aqrar sahənin inkişafına səbəb olmuşdur. Regionlarda sahibkarlığın və xüsusilə aqrar sahibkarlığın inkişafının sürətləndirilməsi hər bir regionda mövcud olan əmək ehtiyatından, təbii və iqtisadi potensialdan səmərəli istifadə edilməsinə və beləliklə iqtisadiyyatın davamlı inkişafına, əhalinin məşğulluğunun artırılmasına, işsizliyin azaldılmasına, yoxsulluğun səviyyəsinin aşağı düşməsinə və digər məsələlərin həllinə şərait yaradır. Bu istiqamətdə tələb olunan tədbirlərin həyata keçirilməsi regionlarda mövcud olan istehsal, iqtisadi, texniki-texnoloji, sosial fərqlərin aradan qaldırılmasını və regional tarazlığın əldə olunmasını təmin etməklə yanaşı, onların iqtisadi gücünü artırır, sosial problemlərin həllini sürətləndirir və ölkənin ixrac potensialının artırılmasına əlverişli şərait yaradır.

Regionlarda aqrar sahənin inkişaf etdirilməsinin zəruriliyi

Bazar münasibətləri şəraitində aqrar sahənin ixrac potensialının artırılmasına regionların sosial-iqtisadi yüksəlişinin sürətləndirilməsi yolu ilə nail olmaq mümkündür. Bununla əlaqədar olaraq sosial-iqtisadi inkişafın tələblərinə uyğun olaraq regional inkişaf

siyasəti və regional inkişaf proqramları, onları tənzimləyən və idarədən sistemlər formalaşmalıdır. Son illər bu istiqamətdə Azərbaycan Respublikasında möhtəşəm siyasi və iqtisadi əhəmiyyətli tədbirlər həyata keçirilir və yüksək nəticələrə nail olunur. Bunların təmin edilməsində respublikanın aqrar sahədə bazar iqtisadi münasibətlərinə tam uyğun, onun tələblərinə cavab verən qanunvericilik bazasının formalaşması həlledici rol oynamışdır. Göstərilənlərin nəticəsidir ki, Azərbaycanın aqrar sahəsində bazar münasibətlərinə əsaslanan istehsal və xidmət sahələri yaradılmış, istehsalın artırılmasına, səmərəliliyin yüksəldilməsinə, xidmətlərin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasına, maddi marağın artırılmasına real şərait təmin edilmişdir.

Azərbaycanda aparılan aqrar islahatların xarakterik xüsusiyyətlərindən və üstünlüklərindən biri ondan ibarət olmuşdur ki, kənd təsərrüfatında torpaq sahələri ilə yanaşı bütün əmlak və texnika da özəlləşdirilərək sahibkarlara verilmiş və beləliklə onların səmərəli fəaliyyət göstərməsi üçün daha əlverişli imkanlar açılmışdır. Aqrar islahatların uğurla həyata keçirilməsi ilə əlaqədar olaraq qarşıda duran ən mühüm problemlərdən biri əmlakın özəlləşdirilməsinin səmərəli aparılması olmuşdur. Bu sahədə də ölkədə tələb olunan normativ-hüquqi baza yaradılmış və əmlak qarşıda qoyulan məqsədə uyğun formada özəlləşdirilmiş və sahibkarlara verilmişdir [2, səh. 180].

Məlum olduğu kimi təbii, insan və maddi resurslar ayrı-ayrı ərazilərdə bir-birindən həm kəmiyyət, həm də keyfiyyət etibararı ilə fərqlənilir. Ölkənin sosial-iqtisadi inkişafının sürətləndirilməsi üçün onların dəqiq uçota alınması və səmərəli istifadə olunması obyektiv zərurət təşkil edir. Ona görə də Azərbaycan Respublikasının sosial-iqtisadi inkişafının sürətlənməsinə dair qəbul edilmiş Dövlət Proqramlarında regionların hər birinin xüsusiyyətləri, ölçüləri, böyüklüyü və s. nəzərə alınaraq aqrar sahənin inkişaf istiqamətləri düzgün və konkret olaraq müəyyən edilmişdir.

Regionlarda aqrar sahənin ixrac potensialının artırılması istiqamətləri

Azərbaycanda və regionlarda kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalına marağın yüksəldilməsinin həyata keçirilməsi üçün əlverişli şərait yaradılır.

Ölkənin sosial-iqtisadi inkişafının sürətləndirilməsində regionların rolunun artırılması və əhəmiyyətinin yüksəldilməsi üçün onların imkan və resurslarından səmərəli istifadəyə nail olunması həlledici səviyyədə regionların müəyyən edilməsinin düzgün həyata keçirilməsindən asılıdır. Region müxtəlif, bir-birilə qarşılıqlı əlaqədə olan əlamətləri özündə birləşdirən, bu əlamətlərə görə tam olan və bu əlamətlərə görə başqalarından fərqlənən ərazi hissəsidir. Regionun necə və hansı amilləri nəzərə almaqla müəyyənəşdirilməsi onun qarşısında duran məqsəddən asılıdır. Bu qayda olaraq bu məqsədə idarəetmənin bölüşdürülməsi, məhsuldar qüvvələrin səmərəli yerləşdirilməsi, xarici siyasəti məqsədyönlü həyata keçirmək və s. daxil edilir. Azərbaycan Respublikasında regional bölgü aparılarkən qeyd edilən amil və şərtlər nəzərə alınmışdır. Hazırda ölkəmizdə 10 iqtisadi rayon – Abşeron, Naxçıvan, Qazax-Gəncə, Aran, Şəki-Zaqatala, Quba-Xaçmaz, Dağlıq Şirvan, Kəlbəcər-Laçın, Lənkəran, Yuxarı-Qarabağ müəyyən edilmiş, bunlara müxtəlif sayda inzibati rayonlar daxil olunmuşdur.

Aqrar sahədə kənd təsərrüfatı müəssisələrinin əsas hissəsi Aran, Lənkəran, Gəncə-Qazax və Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonlarında cəmləşmişdir. Təkcə 2015-ci ilə nəzər yetirsək görürük ki, 1659 kənd təsərrüfatı müəssisəsindən 621-i və yaxud 37,4%-i Aran iqtisadi rayonunun, 335-i və yaxud 20,2%-i Lənkəran iqtisadi rayonunun, 221-i və yaxud 13,3%-i Gəncə-Qazax iqtisadi rayonunun, 127-si və yaxud 7,7%-i Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonunun, 355-i və yaxud 21,4%-i isə digər iqtisadi rayonların payına düşür.

Cədvəl 1. Kənd təsərrüfatı müəssisələrinin sayı, vahid [3]

Rayonlar	2005	2010	2012	2013	2014	2015
Azərbaycan Respublikası üzrə-cəmi	1782	2043	1774	1669	1701	1659
Bakı şəhəri	28	33	24	24	38	34
Abşeron iqtisadi rayonu-cəmi	43	50	48	41	40	45
Gəncə-Qazax iqtisadi rayonu-cəmi	217	262	232	222	226	221
Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu-cəmi	212	156	150	136	127	116
Lənkəran iqtisadi rayonu-cəmi	220	384	338	341	347	335
Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu-cəmi	105	127	131	122	130	127
Aran iqtisadi rayonu üzrə-cəmi	652	796	660	609	636	621
Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonu-cəmi	218	153	124	108	103	105
Kəlbəcər-Laçın iqtisadi rayonu-cəmi	11	9	6	6	5	8
Dağlıq-Şirvan iqtisadi rayonu-cəmi	67	31	32	31	25	25
Naxçıvan iqtisadi rayonu-cəmi	9	42	29	29	24	22

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi

Materialların təhlilindən aydın olur ki, ölkənin bütün regionlarında istehsal-iqtisadi yüksəliş təmin

edilsədə onların təbii-iqlim, torpaq şəraitindən, əmək və maliyyə resurslarından, istehsal ehtiyatlarından istifadə arasında mövcud olan çatışmamazlıqlardan, iqtisadi mexanizmin formalaşmasından və s. asılı olaraq aqrar sahə müəssisələrinin yerləşdirilməsi səviyyəsi arasında ciddi fərqlər mövcuddur.

Azərbaycan Respublikasında iqtisadi regionlar müəyyən edilərkən təbii-iqlim şəraiti, istehsalın ixtisaslaşması, məhsuldar qüvvələrin inkişaf səviyyəsi, sənaye, emal və s. sahələrin inkişafı nəzəri alınmışdır. Qabaqcıl təcrübələrin nəticəsindən aydın olur ki, ölkədə regional bölgünün səmərəli aparılması və regional sosial-iqtisadi inkişafın uğurla həyata keçirilməsi regional iqtisadi inkişaf siyasətinin düzgün formalaşması, onun normativ-hüquqi bazasının müasir tələblər səviyyəsində tərtib edilməsi və fəaliyyətinin səmərəli təşkil edilməsindən asılıdır.

Məlum olduğu kimi Azərbaycan Respublikasının iqtisadi rayonları özlərinin potensialına, təbii sərvətlərinin miqyasına və çeşidinə, məşğulluq səviyyəsinə görə bir-birindən fərqlənirlər. İqtisadi, coğrafi və tarixi baxımdan iqtisadi rayonları fərqləndirən amillərə iqtisadi-coğrafi mövqeyi, təbii şəraiti və ehtiyatları, əhalinin məskunlaşması səviyyəsi, regionun sahə və ərazi quruluşu və tarixi inkişaf xüsusiyyətləri aid edilir [1, səh. 8].

Qeyd edək ki, respublikamızda 2015-ci il ərzində kənd təsərrüfatı müəssisələrində çalışan işçilərin əsas hissəsi Aran iqtisadi rayonun payına düşür. Belə ki, işləyənlərin orta illik sayı 4307 nəfər olmuşdur ki, bu da bu sahədə çalışan işçilərin orta illik sayının 30,3%-ni təşkil edir. Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu üzrə bu göstərici 20,8%, Gəncə-Qazax iqtisadi rayonu üzrə 12,1 % təşkil edir. Yerdə qalan hissəsi isə digər iqtisadi rayonların payına düşür. Bütün bunlar iqtisadi rayonlar üzrə işçi qüvvəsindən kifayət qədər istifadə olunmadığını göstərir. Bu potensialdan səmərəli istifadə olunması da əsas vəzifələrdən biridir.

Regionların ixrac potensialının artırılmasının sürətləndirilməsi həlledici səviyyədə bu sahədə qarşıya qoyulan məqsədin yerinə yetirilməsi vəzifələrinin düzgün həyata keçirilməsindən asılıdır.

Azərbaycan Respublikasında regional siyasətin strateji məqsədinə nail olmaq üçün ölkənin iqtisadiyyatı, xüsusilə aqrar bölmənin sahə və ərazi quruluşu səmərəli şəkildə təkmilləşdirilməlidir. Bununla əlaqədar olaraq çox mühüm və müasir dövrün tələblərinə cavab verən

iqtisadi, sosial, təşkilati, texniki-texnoloji tədbirə nail olunmalıdır. Son illər ölkədə aparılan islahatlar nəticəsində Azərbaycan iqtisadiyyatında qazanılan

uğurları daha əzəmətli etmək, ölkənin bütün regionlarını sosial-iqtisadi baxımdan yüksək səviyyədə inkişaf etdirmək, əhalinin güzəranını daha da yaxşılaşdırmaq üçün regionlarda mövcud potensialdan istifadənin səmərəsini artırmaq, yeni iş yerlərinin açılmasını, sənayenin ayrı-ayrı sahələrinin, aqrar sahənin inkişafını, kənd təsərrüfatı məhsullarının emalının genişləndirilməsini təmin etmək və digər tədbirləri həyata keçirmək lazımdır.

Cədvəl 2. Təsərrüfatda çalışan işçilərin orta illik sayı, nəfər [3]

Rayonlar	2005	2010	2012	2013	2014	2015
Azərbaycan Respublikası üzrə-cəmi	16587	17033	16054	14608	14692	15293
Bakı şəhəri	466	313	298	399	674	729
Abşeron iqtisadi rayonu-cəmi	1313	1145	705	825	945	1281
Gəncə-Qazax iqtisadi rayonu-cəmi	2037	2161	2408	2061	1905	1852
Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu-cəmi	1937	1320	1145	1283	1504	1209
Lənkəran iqtisadi rayonu	977	720	689	830	968	814
Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu-cəmi	2606	3354	3536	3346	3044	3190
Aran iqtisadi rayonu-cəmi	4895	6353	5901	4167	4307	4635
Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonu-cəmi	972	512	304	611	370	410
Kəlbəcər-Laçın iqtisadi rayonu-cəmi	82	53	27	26	26	262
Dağlıq-Şirvan iqtisadi rayonu-cəmi	1263	938	907	910	836	765
Naxçıvan iqtisadi rayonu-cəmi	39	164	134	150	113	146

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi

Nəticə

Bütün bunlara əsaslanaraq regionların ixrac yönümlü məhsul istehsalının istehsal potensialının səfərbərliyə alınması mühüm vəzifə kimi qarşıya qoyulmalıdır. Bunun üçün bir sıra zəruri tədbirlər görülməlidir ki, həmin tədbirlərdən aşağıdakıları göstərmək olar:

- yerli resurslardan istifadənin səmərəsini artırmaqla kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı müəssisələrinin inkişaf etdirilməsi;
- aqrar sənaye müəssisələrinə dövlətin maliyyə yardımı proqramlarının davam etdirilməsi;
- aqrar sənaye müəssisələrində sığorta sisteminin təşkilinin stimullaşdırılması;
- investorların regionlara cəlb olunması üçün əlverişli şəraitin yaradılmasını təmin etmək;

– dövlət investisiyalarının əsasən aqrar sənaye müəssisələrinin modernləşdirilməsinə, regionların infrastruktur və kommunal xidmət təminatının yaxşılaşdırılmasına, sosial obyektlərin inşasına yönəldilməsi;

– aqrar sahədə islahatları sürətləndirmək, bunun üçün regionlarda fermerlərə və digər kənd təsərrüfatı işçilərinə kömək məqsədilə müxtəlif servis mərkəzləri yaratmaq, toxumçuluq bazasını genişləndirmək, texnika ilə təminatı yaxşılaşdırmaq və digər zəruri tədbirləri həyata keçirmək;

– fermerlər tərəfindən yetişdirilən məhsulların həm daxili, həm də xarici bazarlarda satışına dövlət tərəfindən hərtərəfli dəstəyin göstərilməsi;

– kənd təsərrüfatı istehsalçılarına vergi güzəştlərinin tətbiq edilməsi;

– baytar-sanitar, texniki nəzarət, fitosanitar, toxumçuluğun və damazlıq işlərinin dövlət tərəfindən dəstəklənməsi və maliyyələşdirilməsi;

– mövcud meliorasiya-irriqasiya sistemlərinin bərpası və yenidənqurulması;

– su çatışmazlığının aradan qaldırılması, bu məqsədlə yeni su anbarlarının, magistral kanalların və digər su

təsərrüfatı obyektlərinin tikilməsi.

– maliyyə infrastrukturunun, kənd rayonlarında və qəsəbələrdə nəqliyyatın, avtomobil yollarının və yol infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi və s.

Deməli, Azərbaycan Respublikasının müasir inkişafı mərhələsində regionların ixrac potensialının artırılması üçün regionların əmək ehtiyatından, işçi qüvvəsindən, təbii sərvətlərindən, istehsal resurslarından, təbii-iqlim şəraitindən, maliyyə vəsaitindən və s. səmərəli istifadəyə nail olunmalı; aqrar sahibkarlıq inkişaf etdirilməli, xidmət növləri təkmilləşdirilməlidir. Bütün bunlara əsaslanaraq deyə bilərik ki, regionların ixrac yönümlü məhsul istehsalını artırmaq üçün bazar təsərrüfatçılığı sisteminə uyğun dövlət tənzimləmə mexanizmləri daim yenilənməli və təkmilləşdirilməlidir. Yalnız bu yolla regionlarda aqrar sahənin ixrac yönümlü məhsul istehsalını artırmaq mümkündür.

ƏDƏBİYYAT

1. Hacıyev Ş. Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı: Dövlət Proqramının (2004-2008-ci illər) yerinə yetirilməsinin nəzəri-empirik təhlili. Bakı, İqtisad Universitetinin nəşriyyatı, 2011. 633 səh.
2. Qarayev İ.Ş. Aqrar sferanın iqtisadiyyatı və idarə edilməsi. Bakı, İqtisad Universitetinin nəşriyyatı, 2011. 522 səh.
3. www.azstat.org - Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin elektron sahifəsi.

З.Е. Гаджиева

В статье отмечены необходимость развития аграрной сферы в регионах страны, а также роль государственных мер в увеличении экспортного потенциала этой сферы. Одновременно исследуются направления повышения экспортного потенциала аграрной сферы в регионах страны, сформулированы предложения.

Ключевые слова: рыночные отношения, аграрная сфера, сельское хозяйство, экспорт, производство, регион, экономическое развитие.

The ways of increasing the production of export goods of agrarian field in regions

Z.E. Hacıyeva

In the article the information is given about the role of state measurement systems in importance of development of agrarian field in regions and in increasing export potential of this field. Moreover expantse ways of export potential of agrarian field in regions are investigated and applicable offers dealing with it are proposed.

Key words: market relations, agrarian field, agriculture, exports, production, region, economic development
